

El culte als *homes de lletres* i els seus usos a la Catalunya del Vuit-cents: els casos de Jaume Balmes i Antoni de Capmany

Jordi Roca Vernet (Barcelona)
David Cao-Costoya (Barcelona)

Summary: This paper analyses the main displays of posthumous cults of commemoration for the figures of Jaume Balmes and Antoni de Capmany that took place in Catalonia between approximately 1848 and 1891. Inscribing these tribute initiatives in the wider scholarship on the political uses of death and the public celebration of great men, we identify them as turning points in the cultural practice of public commemorations dedicated to writers, artists and intellectuals. Balmes and Capmany were erected as collective reference points by a significant segment of the Catalan ruling classes who were in some way attached to the liberal regime. In doing so, they sought to provide themselves with prestigious cohesive symbols for a society they wished to distance both from reactionary positions and from revolutionary popular mobilisation. Through the symbolic figures of Balmes and Capmany, the promoters of these commemorative cults were able to shore up their own reputation and claim a leading role within the Spanish nation for the local and regional areas in which they were active.

Keywords: memory, commemorations, uses of the past, great men, politics of death, elites, intellectuals, liberal Spain, Barcelona ■

Received: 03-11-2023 · Accepted: 19-02-2024

■ 1 Introducció

El juliol de 1848 el consistori de Vic va decidir dedicar una plaça del municipi al seu compatriota Jaume Balmes, recentment traspassat. La corporació deia seguir així la pràctica adoptada a Barcelona respecte als «homes insignes». Efectivament, la toponímia urbana de nou encuny i l'atribució a les vies públiques de noms de personalitats rellevants estava sensiblement més estesa a la capital provincial que a Vic, on la metamorfosi urbana va ser molt menor i les denominacions tradicionals de les vies van prevaldre

durant tot el segle XIX. Si ens fixem en la pràctica d'atribuir a les vies públiques el nom de personalitats del segle, més o menys contemporànies, els homenatges havien recaigut a Barcelona principalment en representants de la monarquia i figures rellevants de la política i l'estament militar. Una de les primeres personalitats intel·lectuals que va ser homenatjada al nomenclàtor va ser, justament, Antoni de Capmany, el 1849. Per bé que les personalitats modernes del camp del pensament, l'art i la cultura van anar guanyant certa presència en la memòria pública, la proposta de toponímia de Víctor Balaguer per a l'Eixample barceloní encara posa de manifest que noms com el de Balmes mateix, Bonaventura Carles Aribau o Antoni Viladomat van continuar essent escassos. Des d'aquesta perspectiva, la decisió del consistori vigatà de tributar honors a un clergue que no pertanyia a la jerarquia eclesiàstica i que, fonamentalment, havia destacat com a intel·lectual catòlic, era prou singular i pionera.

També a Vic, en aquell mateix temps de juliol de 1848 al qual fem referència, es va prendre la decisió d'impulsar un mausoleu per acollir les restes mortals de Balmes. El monument funerari es va inaugurar el 1853. En aquella cronologia, l'erecció de monuments a l'espai públic barceloní era encara molt incipient i cap s'havia dedicat a una personalitat del món de les lletres. En aquest sentit, la iniciativa monumental impulsada des de Vic va tenir un caràcter molt pioner en el conjunt espanyol, per bé que no és un detall menor que el monument fos funerari i instal·lat al cementiri, i no pas en un carrer, plaça o jardí. Aquell mateix 1853, pocs mesos abans de la inauguració del monument a Balmes, el consistori barceloní havia acordat traslladar a Barcelona, des de Cadis, les despulles d'una de les seves glòries, el ja mencionat Capmany, destacat referent de la intel·lectualitat capitalina de mitjan segle XIX. Passades les vicissituds del bienni progressista, el 1857 se li va tributar una destacada funció civicoreligiosa.

Les iniciatives esmentades, com veurem, no van ser, en absolut, les úniques mostres d'homenatge postmortuori de les quals van ser objecte les figures de Balmes i Capmany. Aquest tipus de pràctiques commemoratives cal inscriure-les dins el fenomen, prou estès a la cultura occidental contemporània d'aquell temps, de la celebració pública dels «grans homes». Evidentment, aquest culte no era nou. Tenia importants precedents en l'antiguitat clàssica, en l'humanisme i el renaixement italians o el republicanisme holandès del segle XVII. En la centúria següent, els il·lustrats francesos van fer de la celebració pública dels grans homes, una pràctica central en la construcció del seu horitzó de reforma, que passava per camins com la posada en valor dels talents, les virtuts i la utilitat social —per sobre dels

privilegis de naixença o de l'heroisme guerrer— o l'elaboració d'una cultura cívica secular. Les figures distingides amb aquesta condició, eren prescrites com a objectes d'admiració i exemple referent per a la col·lectivitat (Bonnet, 1997, 1998; Bouwers, 2012; Dosse, 2007: 123–194; Ozouf, 1997).

Durant el segle XIX, el culte als grans homes i la instrumentalització de la mort va continuar essent un tret sobresortint de les cultures commemoratives del món occidental. Sota la influència romàntica, els escriptors o homes de lletres van tendir a incrementar la seva presència entre els repertoris de tipus humans susceptibles de ser objecte d'admiració pública, evocació personificada de les qualitats que volien transmetre's a l'esfera pública, encarnació idealitzada de les comunitats de referència. El culte pòstum a aquestes figures, que va substanciar-se en pràctiques commemoratives molt diverses, va ser un element rellevant en la construcció de les identitats col·lectives del període que aquí ens ocupa i ens permet analitzar aquests processos des d'una de les conjuncions fructíferes entre la cultura i la política (Bénichou, 1981; Ben-Amos, 2000; Dović / Helgason, 2017; Leerssen / Rigney, 2014).

Algunes de les iniciatives que hem mencionat i d'altres que apareixen en les pàgines següents, juntament amb els indicis aportats per recerques com la dedicada al poeta Manuel José Quintana (Sánchez, 2011), ens fan pensar que a Catalunya i a Espanya, el punt d'arrancada de pràctiques commemoratives públiques de culte als autors, artistes i intel·lectuals no cenyides exclusivament als anomenats «panteons de paper» (Bonnet, 1998), cal situar-lo en les dècades centrals del segle XIX. Concloem la nostra anàlisi a l'entorn de la dècada de 1880, quan la irrupció del nacionalisme català i l'eclosió de la cultura commemorativa situen el fenomen aquí analitzat en unes coordenades ja diferents.

L'estudi que presentem es proposa analitzar les principals manifestacions de culte postmortem de les quals van ser objecte Balmes i Capmany, aproximadament entre 1848 i 1891. En cada cas, procurem reconèixer els aspectes que van destacar-se de les dues personalitats, identificar el repertori de mitjans i de pràctiques que van vehicular aquests tributs públics, assenyalar-ne els principals promotors, i copsar el sentit i la intencionalitat d'aquelles iniciatives. A mode de conclusió, l'article acaba amb una primera anàlisi comparada entre ambdós cultes que revela similituds i diferències i aporta algunes respostes respecte el perquè precisament aquests dos personatges van ser destinataris d'un destacat culte pòstum per part dels compatricis i a quines virtualitats politicoideològiques responien aquelles iniciatives commemoratives.

Entre les fonts consultades en la recerca destaquen l'ampli repertori de premsa —fonamentalment editada a Barcelona i Madrid, però també a altres poblacions com Vic—, les publicacions biogràfiques d'índole diversa, els opuscles referits als actes cerimonials de tribut tinguts lloc en els anys aquí analitzats, així com la documentació manuscrita produïda per les comissions i institucions impulsores dels diversos projectes —fallits i reeixits— que hem identificat.

■ 2 Els primers homenatges pòstums a Balmes

■ 2.1 Les immediates mostres d'homenatge *post mortem* el 1848

Balmes va rebre el primer gran homenatge pòstum amb motiu del seu funeral. El jesuïta P. Ignasi Casanovas, fent-se ressò del que havia escrit un dels primers biògrafs de l'intel·lectual vigatà, va deixar escrit que les honres fúnebres van ser dignes d'un «príncep de l'Església» (Casanovas, 1932: 773).¹ Ja els dies previs algunes capçaleres de Barcelona (per exemple, *El Genio de la Libertad* i *El Barcelonés*) i de Madrid (entre d'altres, *La España*, *El Observador* o *El Popular*) havien donat notícia de la seva convalescència i agonia. El fet que Balmes fos una personalitat coneguda, una celebritat intel·lectual, explica que a la premsa s'hi reflectís cert interès pel seu estat de salut. L'atenció dels periòdics es va multiplicar davant el traspàs de l'escriptor, ocorregut a la seva ciutat natal el 9 de juliol de 1848. Algunes capçaleres (entre les quals el *Diario de Barcelona* o *El Católico* i *La Esperanza*, de Madrid) van tenir interès en remarcar que havia mort cristianament, que el decés s'havia produït conforme als codis de la bona mort, i, en definitiva, que havia sabut afrontar el darrer estadi de la vida, també, d'un mode edificant, exemplar.

El seu traspàs va motivar algunes primeres caracteritzacions i valoracions pòstumes de la seva figura. La seva doble faceta, francament indestruïble, de clergue, per una banda, i escriptor i intel·lectual, per l'altra, hi apareixia gairebé invariablement. Des del degà dels periòdics catalans, al «il·lustre difunto» se'l qualificava de «filósofo cristiano» i d'esperit privilegiat i se'n destacava la intel·ligència sublim. En un recurs recurrent, es contrastava la seva breu trajectòria vital amb l'amplitud de la seva obra i dels seus assoliments intel·lectuals, i es remarcava que el seu nom havia adquirit «dis-

1 Expressió que manlleua d'Antoni Soler (1848: 23). Casanovas (1932: 772–801) dedica una atenció considerable als honors pòstums tributs a Balmes.

tinguida celebridad tanto en España como entre las naciones más ilustradas de Europa y de América» (*Diario de Barcelona*, 11-7-1848, 14-7-1848). De tarannà més francament liberal, a *El Barcelonés* (13-7-1848) es qualificava a Balmes de «genio» i s'asseria que s'acabava d'apagar «una de las lumbreras más resplandecientes de la Iglesia y de la literatura española». Semblantment, una gasetilla d'*El Clamor Público* (15-7-1848), des de Madrid, afirmava el següent: «la República de las letras ha perdido una de sus celebridades, y el clero español uno de los ministros que más le honraban». En definitiva, el repàs a algunes de les capçaleres que es publicaven aleshores a Barcelona i Madrid permet constatar que, per referir-se a Balmes, s'alternen substantius com el de sacerdot, prevere o ministre (de l'Església), juntament amb els d'escriptor, pensador, filòsof, geni o savi, i hi abunden adjectius que cerquen subratllar-ne la importància sobresortint, com ara els d'il·lustre, insigne, egregi o distingit. Balmes acabava de morir, i ja se'n proclamava la immortalitat, l'eternitat.

El dia 11 de juliol de 1848 va tenir lloc el funeral i l'enterrament de Jaume Balmes a la ciutat de Vic. Des del *Diario de Barcelona* (14-7-1848) hom s'afigurava –i l'ajuntament ho corroborava pocs dies després– que no s'havien celebrat a la població cerimònies «con tan fúnebre y ostentoso aparato» i asseguraven que els habitants s'hi havien abocat sense distinció d'opinions. Les autoritats municipal i eclesiàstica, en una actitud de col·laboració que van reproduir més endavant en altres mostres de culte a Balmes, van mostrar-se resoltes a donar fast al funeral. Manuel Galadies, alcalde, i Lluçà Casadevall, bisbe electe –per mediació del mateix Balmes–, ambdós amics del traspassat, regien aleshores els destins de la ciutat. El capítol de la catedral, altres membres del clergat i la capella de música van prendre part de la cerimònia. El seguici fúnebre va ser lluit i nodrit, i van formar-lo l'ajuntament, les autoritats militars –inclòs el mariscal de camp Ramon de la Rocha amb el seu estat major– i judicials i nombrosos habitants, entre els quals el *Diario de Barcelona* (14-7-1848) destacava «todos los más ricos hacendados y propietarios y las personas más notables y distinguidas por su saber o posición social»; segons *El Católico* (18-7-1848) de Madrid, «fueron convidadas todas las clases de la ciudad, las que accedieron gustosas, asistiendo con hachas un número muy crecido de sus individuos, viéndose allí a nobles, a militares, a facultativos y artesanos». També hi van ser presents nombrosos professors i estudiants del seminari i membres de l'Acadèmia del Cíngol de Sant Tomàs d'Aquino. Del fèretre en penjaven vuit cintes que van ser portades per sengles persones en representació de l'ordre social i institucional que es pretenia sancionar. El mateix

bisbe electe va oficiar la cerimònia a la catedral i, un cop acabada, les despulles van ser conduïdes per la comitiva al cementiri municipal, on va ser enterrades en un nínxol modest. En el mateix indret es va repartir un imprès amb versos laudatoris llatins.

Les invitacions a l'acte repartides per l'Ajuntament de Vic el dia abans es feien ressò del renom europeu del difunt i la corporació justificava la seva assistència a la cerimònia fent-se intèrpret del sentiment dels seus representats (Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic –ABEV–, Bal B2/53). Pocs dies més tard la institució, presidida per Galadies, va adreçar-se de nou als vigatans amb la finalitat de comunicar-los l'acord de donar el nom de Plaza de D. Jaime Balmes a l'ampli espai que s'obria a l'entrada de la ciutat arribant per la carretera de Barcelona. Com ja hem comentat més amunt, l'acord reconeixia explícitament la influència de la capital catalana –on s'homenatjava així a «hombres insignes»– en aquesta pràctica. En el mateix imprès l'ajuntament es mostrava agraït i satisfet per com s'havia desenvolupat la cerimònia fúnebre i l'enterrament, i evidenciava que era conscient del capital simbòlic que tenia entre mans i de les seves virtualitats. S'anunciava llavors mateix la voluntat d'erigir a Balmes un panteó monumental (ABEV, Bal B2/56). Si l'imprès en qüestió asseverava que la pompa fúnebre també havia volgut excitar el desig d'emulació entre els infants, no gaires dies més tard, amb semblant argument, la Comissió provincial superior d'instrucció primària va resoldre inscriure el nom de Balmes a les escoles públiques de Vic (i el de Pau Piferrer a les de Barcelona) (*Diario de Barcelona*, 31-7-1848).

El mes d'agost van celebrar-se honres fúnebres a Saragossa i, poc més tard, el 4 de setembre, va tenir lloc un acte anàleg a Barcelona, a l'església del Pi, per iniciativa de l'Associació defensora del treball nacional i de la classe obrera de la qual Balmes havia sigut director (*Diario de Barcelona*, 30-8-1848, 5-9-1848). Segons ressenya la premsa, les exèquies a la capital catalana van ser imponents i van comptar amb una quantiosa concurrència, en la qual no va faltar la presència de l'ajuntament de la ciutat, de nombroses autoritats i representants corporatius. L'ecònom de la parròquia de St. Josep va abordar la figura del finat com a historiador, publicista i filòsof. El mes de novembre del mateix 1848 la Reial Acadèmia de Bones Lletres, de la qual Balmes havia sigut membre, corporació aleshores presidida per Pròsper de Bofarull, va acordar encarregar el corresponent elogi necrològic a Joaquim Roca i Cornet, acte que va tenir lloc el 4 de març de l'any següent. Roca va centrar-se especialment en revisar els mèrits de Balmes com a literat, historiador i apologeta catòlic. Els companys acadèmics van

quedar molt complaguts del retrat de qui era considerat «honor de nuestra nación y de esta Academia» (Arxiu de la Reial Acadèmia de les Bones Lletres, Actes de les Juntes generals de la RABLB de 1840 a 1854, 21-11-1848, 4-3-1849).

Ultra altres escrits d'ambició i amplitud desigual apareguts arran de la seva mort (alguns dels quals referits a Elías de Molins, 1889: 226–227), una altra mostra febaent de l'interès que suscitava la figura de Balmes i de la voluntat immediata de fer-ne memòria i homenatge la tenim en l'aparició, el mateix 1848, de dues biografies força extenses, degudes a Benito García de los Santos i Buenaventura de Córdoba. El mateix mes de juliol la premsa ja anunciava que l'un i l'altre treballaven en les seves obres i també es feia saber que qui havia estat apoderat de Balmes, Luís Pérez, aviat posaria a la venda el retrat litografiat del vigatà, fet a partir del llenç executat a finals de 1846 per Federico de Madrazo (*La Esperanza*, 20-7-1848, 22-7-1848).² Les dues obres biogràfiques eren presentades com un tribut d'admiració a Balmes, que hi era revisat especialment en qualitat d'escriptor públic polifacètic. Segons de Córdoba, la seva obra pretenia «estender la fama del gran sabio de nuestro siglo para inspirar generosa emulación y rendir un homenaje a la ciencia y a la virtud» (1848: 14). Un i altre van dedicar a la mort de Balmes i a les reaccions que aquesta va suscitar una atenció remarcable, prova que l'interès que va generar el seu traspàs i l'amplitud de les primeres mostres d'admiració i homenatge van ser considerades com un fenomen prou rellevant ja aleshores.

Si la premsa no va estar-se de fer notar el trist infortuni que la mort de Balmes i la de Pau Piferrer se succeïssin amb pocs dies diferència (*Diario de Barcelona*, 26-7-1848), quelcom semblant va passar amb la de Chateaubriand i el pensador vigatà. Tant el vigatà Antoni Soler (1848: 23) com de Córdoba (1848: 242–243) van recórrer al paral·lelisme entre totes dues figures, presentades com a genis intel·lectuals que havien despuntat en la defensa del catolicisme. Abans que ells ja havia establert el joc de similitud Fernando Cos Gayón en una necrològica on afirmava que «Balmes era nuestro Chateaubriand»: tots dos haurien tingut la llibertat com un principi polític fonamental i haurien contribuït a estendre ponts entre el vell i el nou; a reconstruir un ordre postrevolucionari en el qual el catolicisme fos un fonament bàsic de la societat emergent (*El Heraldo*, 19-7-1848).

2 Sobre els retrats que li van ser fets en vida i immediatament després de la seva mort vegeu Casanovas (1932: 783–793).

■ 2.2 El monument funerari (1848-1865): *Pro Christo et patria*

La decisió d'emprendre la construcció d'un panteó monumental per guardar-hi solemnement les despulles de Balmes i les primeres mesures per dur-la a terme arranquen de Vic el mateix juliol de 1848. És un procés que coneixem amb considerable detall gràcies a diversos estudis que són, en si mateixos, un testimoni més de l'interès continuat que ha generat el pensador vigatà (Casanovas, 1932: 775–783; Duran, 1963b; Ylla-Català, 1985; Vilaró / Sedó, 1998). El 26 de juliol, només uns dies més tard de la mort i l'enterrament, la comissió promotora del monument va publicar el text amb el qual pretenia donar impuls a una subscripció d'abast nacional que permetés sufragar el projecte. La comissió es mostrava convençuda que el desig de Vic d'eternitzar la memòria de Balmes era compartit per tots els «espanyols» i tots els «savis». L'insigne vigatà hi era presentat com a prevere, però també com a «hombre [...] grande en los fastos del saber humano» i «ilustre difunto, cuyas eternas producciones científicas y morales tienden directamente al mejoramiento y bienestar universal». La composició d'aquesta junta netament local, vigatana, era presidida per l'alcalde de la ciutat i algunes de les persones que en formaven part, com el mateix Galadies, o el prevere Puigdollers, havien format part del cercle d'amistats del difunt. Amb el pas del temps, la comissió va patir alguns canvis en els seus membres i es va incrementar la presència d'eclesiàstics, però el seu centre de gravetat va continuar essent la ciutat Vic. Si aquest era el centre promotor, l'al·locució, en canvi, no només subratllava el caràcter vigatà del traspasat, sinó que el presentava com una glòria nacional espanyola i es prestava a compartir l'honor i la responsabilitat d'homenatjar-lo amb la resta de poblacions del regne (ABEV, Bal B2/56). Conseqüentment, la junta va procurar promoure la captació de recursos en tres grans direccions: Vic, Barcelona (i d'aquí a la resta de la regió) i Madrid (i a altres punts de les províncies espanyoles, a partir de diversos delegats). En el cas de Barcelona i Catalunya va ser clau el suport d'Antoni Brusi i el *Diario de Barcelona* i, per a Madrid i la resta d'Espanya, les gestions, entre altres, de Luís Pérez, el marquès de Viluma i el diputat Pere Moret, o el paper d'*El Heraldo* i *La Esperanza*.

Les vicissituds per les quals va passar la promoció i la materialització del projecte van ser nombroses i complexes (Ylla-Català, 1985; Vilaró / Sedó, 1998). Per superar les estretors econòmiques va ser decisiva l'aportació de 14.000 rals enviada en nom de la reina Isabel II. En l'imprès de 1853

en què es va fer públic el resultat de la subscripció, es reconeixia que no s'havien assolit les expectatives dels promotors. Hi destacava, a part de l'aportació de la reina, les quantitats reunides a Madrid, Barcelona, València i Vic. El llistat nominal d'aportacions apareixia agrupat a partir d'una trentena de poblacions espanyoles distintes i, en el seu text de capçalera, iniciat per les paraules «Pro Christo et patria», insistia en presentar Balmes com a baró il·lustre, alhora «eminente escritor» i «virtuoso sacerdote», el qual havia destacat en «las esferas de la inteligencia y del saber». El monument havia de ser un tribut d'admiració i gratitud destinat a recordar les virtuts i talents d'aquell fill predilecte a les futures generacions (ABEV, Bal B2/56).

El projecte de panteó monumental que va resultar escollit en el concurs corresponent devia la seva autoria a l'escultor Josep Bover, destacat artista en qui havien confiat prèviament nombroses institucions oficials, entre les quals l'Ajuntament de Barcelona, per a la façana de la seu del qual havia realitzat les escultures de Jaume I i el conseller Fiveller. L'estàtua presenta un Balmes sedent i meditabund amb hàbit eclesiàstic, amb un llibre a la mà, i alguns dels motius iconogràfics i dels símbols al·legòrics que decoren el frontó del panteó subratllen la seva activitat i aportacions intel·lectuals. En tres dels laterals dels sarcòfags s'hi van incorporar sengles inscripcions, el contingut de les quals va ser determinat per la Reial Acadèmia de les Bones Lletres. La llengua castellana hi predomina clarament sobre el llatí. La inscripció frontal conté la dedicatòria del conjunt al «doctor» Jaume Balmes. La d'un dels laterals és un magnífic compendi de la seva trajectòria intel·lectual i, en consonància amb el que hem anat veient, hi és celebrat com a sacerdot exemplar, però també com a literat, filòsof i publicista de celebrat europeu. L'altra fa esment a l'autor del panteó, als promotors (la pàtria de Balmes, Vic, per via de l'alcalde i l'ajuntament en acord amb les autoritats diocesanes) i al suport rebut de l'«España entera» (és un dir), amb esment especial a la munificència reial.

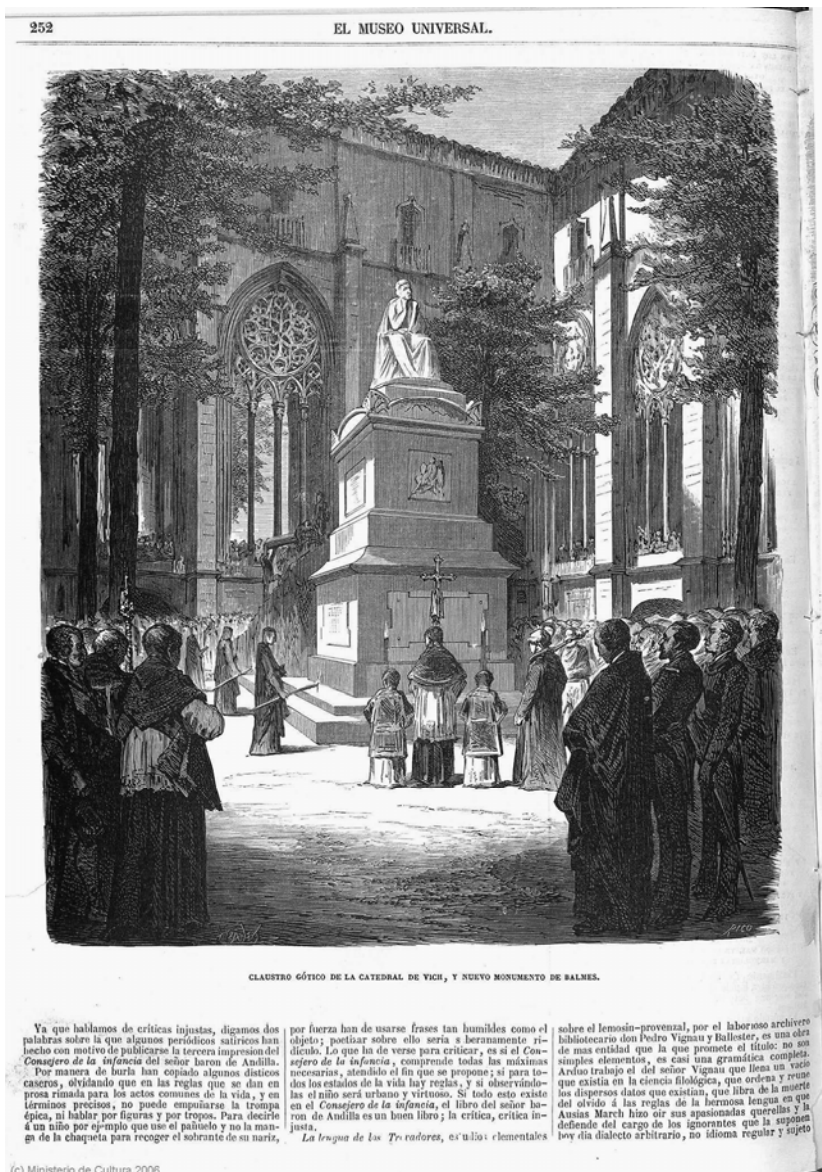
El monument va ser inaugurat el 31 d'octubre de 1853 al cementiri municipal de Vic. Els responsables de l'organització de l'acte van procurar donar a la cerimònia tota la solemnitat i volada practicable i, si fem cas a *El Bruix*, en part es deuria aconseguir, per tal com alguns veïns haurien expressat que a la ciutat s'hi havien vist poques cerimònies «revestidas de aparato más imponente» (*Diario de Barcelona*, 3-11-1853). Per bé que nombroses autoritats i personalitats convidades van excusar la seva presència, es va comptar amb una representació de l'Ajuntament de Barcelona encapçalada per un dels tinentes d'alcalde, i per comissions de les principals institucions de la capital catalana, entre les quals la Universitat Literària, la Reial Aca-

dèmia de les Bones Lletres, la Societat Econòmica d'Amics del País i l'Institut Agrícola de Sant Isidre. Entre les personalitats destacades del món cultural i corporatiu barceloní s'hi haurien congregat Manuel Duran i Bas, Manuel Milà i Fontanals, Francesc Xavier Llorens i Barba i Víctor Balaguer (*Diario de Barcelona*, 30-10-1853, 3-11-1853; *El Correo de Barcelona*, 3-11-1853; *La Esperanza*, 4-11-1853).

L'acte es va desenvolupar conforme la programació de la junta encarregada de l'erecció del monument (ABEV, Bal B2/56). A diferència de 1848, en aquesta ocasió sí que es va pronunciar oració fúnebre a la catedral, la qual va anar a càrrec del predicador sagrat Ermengol Coll de Valldemia. Les autoritats civils i eclesiàstiques es van traslladar en processó de la catedral al cementiri i allà estudiants del seminari van ser els encarregats de la translació de les despulles del nínxol fins al panteó. El component religiós hi va ser molt present i els actes seculars més rellevants van ser el recorregut de la comitiva ciutadana de l'ajuntament a la catedral abans de la missa solemne, i els discursos seculars al final de l'acte de reinhumació, quan el clergat ja havia abandonat el cementiri (ABEV, Bal B2/56; *Diario de Barcelona*, 3-11-1853). El parlament més destacable va ser el d'Antoni Brusi, que va presentar Balmes com a mascaró de proa del moviment intel·lectual catòlic d'Espanya, i va celebrar la seva contribució incomparable perquè la religió i l'Església catòliques ocupessin un lloc central en la recomposició de la societat espanyola després del tràngol que havien suposat les revolucions i guerres recents. Brusi aplaudia la implicació de Balmes en política amb la voluntat d'apaivagar els antagonismes. Considerava que la seva missió sempre havia estat la de cercar la conciliació dels principis de «llibertat» i «autoritat», procurant unir «passat» i «futur» per vies d'un «progrés raonable» (Brusi, 1853). Tot i les diferències, l'oració sagrada de Coll presentava algunes idees nuclears coincidents. Balmes, que hi és qualificat com el «sábio español del siglo XIX», «timbre de esta ciudad, blasón de España y gloria de la Iglesia», hauria exercit la missió fonamental de conjugar la restauració del catolicisme i la societat espanyoles en un context postrevolucionari (Coll de Valldemia, 1853). Per als nostres propòsits també interessa remarcar com l'un i l'altre, Brusi i Coll, coincideixen en afirmar que les gestes en els camps en els quals havia destacat Balmes, eren tant o més valuoses i dignes de glorificar, que les de l'heroi guerrer. De manera complementària, Víctor Balaguer observava llavors mateix que el dret a la immortalitat li havia estat conferit per la «suprema aristocràcia del talento» (*Diario de Barcelona*, 10-11-1853).

Fent bo allò que d'un gran mal en surt un gran bé, els defectes constructius del monument van propiciar uns anys més tard un altre gran homenatge a la figura de Balmes. La fonamentació i l'edificació deficient del conjunt i les inclemències meteorològiques en van provocar un deteriorament accelerat. El 1858 es reconeixia el mal estat del monument i el municipi de Vic intentava, sense èxit, aconseguir fons provincials per a la seva reparació; un informe de 1860 dictaminava fins i tot el risc de ruïna. En aquell context l'arquitecte municipal va arribar a proposar de desmuntar el conjunt escultòric i instal·lar l'estàtua a la plaça que portava el seu nom. Tanmateix, no es va emprendre cap acció decisiva fins més endavant. Al final es va decidir restaurar el monument i traslladar-lo als claustres de la catedral, una localització que ja s'havia contemplat inicialment però que s'havia descartat en benefici d'instal·lar-lo al cementiri (Círculo Literario de Vich, 1865: 8–9). El juliol de 1864 el govern espanyol va autoritzar l'operació i va atorgar 15.000 rals de subvenció per contribuir a cobrir una part de les despeses que importava. L'ajuntament va enviar una circular als bisbes d'Espanya per procurar cobrir una altra part del pressupost amb el seu suport econòmic, però els prelats només en van assumir una porció menor (Vilaró / Sedó, 1998). En desenterrar les restes de Balmes, el 23 de setembre, es va constatar que una arrel d'una falsa acàcia propera al panteó havia penetrat la construcció i el taüt i havia arribat a les despulles. De l'exhumació se n'aixecà acta i, per idea de l'aleshores alcalde, Josep Giró Torà, les restes vegetals es van conservar a l'Arxiu Municipal de Vic (ABEV, Bal/45; Serra Campdelacreu, 1879: 69). D'alguna manera, l'arrel havia rebut el tractament propi d'una relíquia laica. Dos dies més tard les despulles van ser traslladades de manera cerimoniosa i solemne fins a la catedral, on van ser dipositades i guardades decorosament a la capella de la Rodona fins que les obres del panteó van finalitzar. De totes aquestes accions se'n va ocupar una comissió mixta integrada per persones dels capítols eclesiàstic i civil (*Eco de la Montaña*, 25-9-1864, 29-9-1864).

El monument va ser traslladat, restaurat i reedificat sobre un sòcol i basament abans inexistents destinats a anivellar el conjunt escultòric amb els claustres gòtics de la catedral. En dos dels laterals del basament s'hi van incorporar dues noves inscripcions referides a les operacions de translació i restauració (Vilaró / Sedó, 1998). Les exèquies i l'acte solemne de col·locació de les despulles de Balmes al panteó definitiu van tenir lloc el 4 de juliol de 1865, en el marc de les festes en honor a sant Miquel dels Sants [imatge 1]. El sant vigatà havia estat canonitzat recentment, el 1862, i tots just uns

Imatge 1. Acte de trasllat de les despulles de Jaime Balmes al claustre de la catedral de Vic, *El Museo Universal* (6-8-1865), Biblioteca Virtual de Prensa Histórica, Ministerio de Educación y Deporte

mesos abans la Santa Seu l'havia reconegut com a patró de la ciutat. La coincidència va brindar l'ocasió d'associar ambdues personalitats i celebrar-les de manera mancomunada. El text que acompanyava el programa de les festes patronals va participar d'un estereotip que el medi local fomentava intencionadament des de ja feia un temps, el de la «ciutat de sants i savis». Sant Miquel dels Sants i Jaume Balmes eren els «millors fills» de la ciutat: l'un simbolitzava la «santedat» i l'altre la «saviesa» (ABEV, Bal/50; Cao Costoya, 2014: 682–698). El programa específic de les exèquies i col·locació de les cendres de Balmes al panteó restaurat va ser de nou fruit d'una col·laboració entre els capítols civil i eclesiàstic, i va tornar-se a fer un esforç evident per donar solemnitat al cerimonial i convertir l'esdeveniment en un magnífic acte de representació i d'inversió en termes simbòlics capitanejat des de l'espai local (ABEV, Bal/50). Des de la premsa local s'afirmà que aquella era una «verdadera fiesta nacional» (*Eco de la Montaña*, 4-7-1865). Just el dia abans d'aquell acte, el Cercle Literari de Vic (el *Círcol*), principal espai civil de sociabilitat intel·lectual a la ciutat, havia celebrat una vetllada commemorativa a Balmes, en la qual destacats elements vigatans van alternar amb forasters significats, entre els quals van merèixer esment particular els comissionats de la Diputació de Barcelona, els ajuntaments de Barcelona i Girona, la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País i la Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts (Círculo Literario de Vich, 1865).

■ 2.3 Una glòria vigatana i catalana; una referència constant durant el segle XIX

Els prohoms i la intel·lectualitat reunida a l'entorn del Cercle Literari de Vic es van encarregar de servir regularment la memòria de Balmes. El 1861, pocs mesos després de la posada en marxa de l'entitat, es va establir la celebració d'un acte commemoratiu balmesià anual del qual el *Círcol* se'n va fer càrrec fins al canvi de segle (Duran, 1963a) [imatge 2]. Era una de les activitats rellevants del curs, i sovint en prenen part figures destacades tant del medi local com de fora. Durant bona part de la seva història, l'entitat va exhibir un retrat de Balmes en el seu estatge social i alguns dels seus socis van aplegar per a la biblioteca el màxim nombre d'edicions de la seva obra, incloses algunes d'estrangeres. La premsa local, amb capçaleres de signe ideològic distint, també va fer-se ressò de la vida i obra de Balmes de manera habitual, especialment, és clar, amb motiu dels aniversaris de la seva

Imatge 2. Sessió commemorativa balmesiana, dins el Programa de Festa de Major de Vic de 1896, Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic

mort. En definitiva, aquells que tenien un lloc eminent en l'esfera pública local estaven compromesos amb la memòria balmesiana. Així, per exemple, els prohoms organitzats a l'entorn del Círcol i d'*El Ausonense*, primer, i l'*Eco de la Montaña*, després, van fer campanya per a la restauració del panteó de Balmes que hem vist culminar el 1865. Aquells que se'n sentien responsables consideraven que l'estat del monument era vergonyós i que el seu deteriorament comprometia la imatge de la ciutat, de la nació i de la «Catòlica España» (*El Ausonense*, 8-9-1861; Casanovas, 1932: 778; ABEV, Bal B2/45). Des del 1867 una placa commemorativa a la façana de la casa Bojons, instal·lada a instàncies de la municipalitat, recordava el lloc de defunció de Balmes. El seu retrat es va fer present en àmbits semipúblics, com la festa del certamen del ferrocarril de 1876, la inauguració del Centre Català Agrícola i Industrial de la Plana de Vic el 1889 o l'acte organitzat aquell mateix any per la Joventut Catòlica per commemorar el centenari de la unitat catòlica (Cao Costoya, 2014: 685–687; Cao Costoya, 2015).

Víctor Balaguer va ser una de les personalitats destacades que va participar a Vic en els actes en honor a Balmes el 1865, un cop restaurat i traslladat el monument. Encapçalava la comissió de la Diputació de Barcelona i, a més d'assistir a la vetllada del Cercle Literari i a les exèquies i el trasllat de les despulles (com ja ho havia fet a la inauguració del monument el 1853), també va prendre part en el refresc que el consistori vigatà va oferir a les persones més notables al saló de la columna de l'Ajuntament de Vic. L'espai estava decorat per a l'ocasió amb motius balmesians i el retrat del vigatà i la reina presidien l'espai. Balaguer va dedicar paraules elogioses a Balmes i la seva ciutat, gest que va ser agraït des de la premsa local (*Eco de la Montaña*, 6-7-1865). El mateix Balaguer, cronista de la ciutat comtal, va publicar pocs mesos més tard, aquell any, *Las calles de Barcelona*. Un dels carrers de l'Eixample portaria el nom de Balmes, al qual qualificava com «una de las más altas y legítimas glorias literarias de Cataluña». Si Arnau de Vilanova substanciava el filòsof antic, Balmes representava «el gran filósofo moderno» (Balaguer, 1865: 96, 434–435).

El nom de Balmes en una de les vies més centríques de l'Eixample es convertia, pel que sabem, en el primer homenatge permanent al vigatà en l'espai públic barceloní. Abans, el 1853, immediatament després de la inauguració del panteó al cementiri de Vic, i sota la reverberació d'aquest acte, Antoni Brusi havia demanat des de les pàgines del *Diario de Barcelona* que es dediqués a Balmes un monument a la capital catalana. El projecte no es va materialitzar, però les seves consideracions i argumentari són de gran interès. Després de comentar quin sentit tenien aquest tipus d'homenatges

en els pobles cultes, Brusi hi defensava la idea que Catalunya havia de construir la «galería de sus grandes hombres» i que aquesta labor l'havia de capitanejar Barcelona. Balmes hi havia d'ocupar un lloc, en aquesta galeria, i no només pels mèrits contrets en l'àmbit científic i catòlic, sinó per la defensa del proteccionisme, motiu pel qual el periodista interpel·lava explícitament, entre els compatriotes, els productors catalans. Brusi referia exemples britànics i alemanys de demostracions públiques d'admiració als seus «grans homes» i asseria que, de la mateixa manera que Madrid acabava de donar una «prueba de inteligencia centralizadora» decretant la repatriació de les despulles de Juan Donoso Cortés i Leandro Fernández de Moratín, Barcelona «daría una prueba de inteligencia descentralizadora erigiendo algún monumento a un hijo del Principado que le da tanto reflejo de gloria y cuyas doctrinas encierran para él fecundo porvenir de orden y de progreso» (*Diario de Barcelona*, 6-11-1853).

A partir de 1871, l'Ajuntament de Barcelona va impulsar la creació de la Galeria de Catalans Il·lustres, una sèrie iconogràfica de retrats amb inequívoca vocació memorial (Cao Costoya, 2023). L'efígie de Balmes, obra del pinzell de Pere Borrell, s'hi va incorporar el 1880, en el mateix moment que el de Pau Claris. L'encarregat de fer l'elogi de Balmes va ser un altre vigatà prou conegut del seu temps, Jaume Collell (Alsina et al., 2021: 104–105). En el seu discurs va presentar a Balmes com a figura providencial, «benemèrit» de la religió, la ciència i la política, però, sobretot, com un «gran sacerdot». El canonge va observar que aquell homenatge públic que es tributava a la memòria del seu compatriota era tant més just, per tal com «Balmes amó entrañablemente a Cataluña», «sintió cariñosa simpatía por la culta Barcelona» i «amaba apasionadamente el materno idioma». Collell va acabar amb les paraules del mateix Balmes en l'article «La suerte de Cataluña», publicat el 1843 a *La Sociedad*, i en què deia que, «sin soñar en absurdos proyectos de independencia», el Principat «podía alimentar y fomentar cierto provincialismo legítimo, prudente, juicioso, conciliable con los grandes intereses de la nación» (Collell, 1890).

En va, els responsables municipals van demanar repetidament el manuscrit al canonge amb la finalitat d'editar-lo. Finalment el text es va publicar el 1890 a la impremta vigatana Anglada, amb dedicatòria a Josep M. Quadrado, amb qui compartien filiació balmesiana. També amb evident vocació autorepresentativa, aquell mateix any es va inaugurar a Vic la Galeria de Vigatans Il·lustres. El primer dels retrats incorporats va ser el de Miquel Argemir, sant Miquel dels Sants. No va ser l'únic tribut d'homenatge que va tenir lloc en el marc de les festes de juliol a la ciutat. També es va

organitzar una processó cívica per ofrenar una corona al panteó de Balmes. El canonge Collell la va criticar obertament i en va deplorar el caràcter de «manifestació cívica». La iniciativa ja no es va repetir. Sí, en canvi, que va tenir continuïtat l'any següent la galeria pictòrica, que va ser enriquida amb un segon retrat, ara de Jaume Balmes. El retrat pictòric el va fer Manuel Puig i Genís i del discurs biogràfic, que va restar inèdit, se'n va fer càrrec Miquel Rota, que figurava en el camp dels integristes catòlics locals (Cao Costoya, 2014: 674–698).

Balmes va ocupar un lloc, també, entre els «panteons o les galeries de paper». Veiem-ne només uns pocs exemples. El 1848 el *Semanario Pintoresco Universal* va impulsar la publicació d'un *Álbum biográfico* concebut com una «galeria» de «celebridades que figuran en primera línea en el mundo» (Fernández de los Ríos, 1848). La selecció s'havia fet entre personalitats famoses que eren vives el 1848 o que havien mort aquell mateix any i que destacaven pel seu geni, talent, virtut o valor. El primer dels retrats va correspondre a Balmes. El vigatà també va ser inclòs al *Suplemento a las memorias para ayudar a formar un Diccionario crítico de los escritores catalanes* (Corminas, 1849: 29–34), obra a la qual se li va dedicar un espai força generós que incloïa algunes referències al seu enterrament i a les primeres mostres d'homenatge postmortuori. Força anys més tard, Antoni Elias de Molins (1889: 226–240) no el va oblidar en el seu gran diccionari biobibliogràfic de referència, dins el qual hi té una entrada àmplia que, en la seva part final, també conté esment als homenatges rebuts després del seu traspàs. La figura de Balmes, en definitiva, havia estat eficaçment «panteonitzada».

■ 3 El culte a Antoni de Capmany

■ 3.1 Trasllet de les despulles i homenatge fúnebre (1853–1857)

Ja fa un bon nombre d'anys, l'historiador Jordi Casassas (1990) va advertir el valor simbòlic d'Antoni de Capmany per a part de les elits catalanes de mitjan segle XIX. Capmany havia mort a Cadis el 1813, quan exercia com a parlamentari, i el seu record s'havia anat esvaint. Amb l'arribada dels moderats al govern i amb la creixent proliferació dels cercles romàntics a Catalunya, la seva figura va ser recuperada i, arran de les obres al cementiri de Cadis, va sorgir l'oportunitat de traslladar les seves restes fins a Barcelona, l'única ciutat que les va reclamar. L'atractiu de Capmany es basava en la capacitat d'aglutinar una tendència liberal conservadora amb l'eclosió del

moviment romàntic a Catalunya sota les coordenades de la Renaixença. Capmany era la baula que connectava la cultura constitucional de la tardo-il·lustració espanyola, amb el desenvolupament de l'historicisme liberal i un origen llunyà, mitificat, del moviment romàntic a Catalunya en clau regional.

Des de 1850 es va impulsar la formació d'una comissió per repatriar les despulles de l'historiador, filòleg i polític català, per tal de dedicar-li un monument funerari. Un any abans d'aquella petició, el 1849, l'Ajuntament havia aprovat atorgar-li el seu nom a un carrer que fins aleshores s'anomenava Arné, prop del pla de Palau (Cuccu, 2008). L'Ajuntament de Barcelona va organitzar una comissió per anar a buscar les cendres el maig de 1853. Feia uns mesos l'alcalde i corregidor de la ciutat, Josep Bertran i Ros, havia adreçat una exposició al consistori barceloní queixant-se que Capmany «no tiene su tumba junto a la de sus deudos y amigos, la tiene lejos de la ciudad». Arran d'aquella queixa, l'ajuntament va acordar traslladar les seves restes a Barcelona (Balaguer, 1865: 176). Van arribar a Barcelona tres dies després de l'esclat del pronunciament del general Leopoldo O'Donnell, inici de la revolució progressista de 1854, i això va fer que l'ajuntament decidís no celebrar la commemoració fúnebre i diposites les restes a l'església de Sant Josep, a l'antic convent de Santa Mònica (Marfany, 2017: 665). La Diputació Provincial de Barcelona va tenir la iniciativa d'erigir un monument a Capmany el 1855 i va organitzar una subscripció per recaptar fons, la qual en va suscitar una altra a l'illa de Cuba amb el mateix objectiu (Balaguer, 1857: 54). Durant el Bienni Progressista (1854–1856) la Reial Acadèmia de Bones Lletres, a través de Josep Antoni Llobet i Antoni de Bofarull, havia cridat l'atenció de l'Ajuntament de Barcelona; allora diversos articles de premsa s'havien fet ressò de la necessitat de dedicar un homenatge a Capmany (Balaguer, 1865: 181). No se sap del cert per què la iniciativa no es va arribar a materialitzar. Finalment, el 1857, tres anys després de la seva arribada, i fruit de l'acord assolit per l'ajuntament, la diputació i l'Acadèmia de Bones Lletres, les despulles de Capmany van rebre l'homenatge fúnebre llargament esperat (Marfany, 2017: 665).

Poc abans, a començaments d'octubre de 1856, s'havien inhumat les restes del rei Jaume I a la catedral de Tarragona. Fins aleshores havien estat custodiades a l'església de l'Espluga de Francolí després que el rector de la parròquia les recollís quan foren exhumades per la multitud durant l'assalt al convent reial de Santa Maria de Poblet l'estiu de 1835. L'homenatge fúnebre d'aquella tardor va esdevenir una expressió de la patrimonialització de la figura de Jaume I per part de la ciutat de Tarragona, que competia amb les antigues capitals de la corona d'Aragó per dedicar-li un panteó al

monarca. Després que Tarragona aconseguís inhumar a Jaume I, les autoritats de Barcelona van reactivar l'homenatge fúnebre de Capmany, considerat l'artífex de la moderna i secular història de Catalunya. Rere aquella celebració hi havia Víctor Balaguer, que havia estat completament absent dels actes dedicats a Jaume I, una cerimònia en què l'arquebisbat i l'ajuntament de Tarragona no havien fet cap concessió a les idees liberals conservadores i regionalistes, cenyint-se a un discurs catòlic i monàrquic mancat d'elements de la tradició cívica o liberal (Roca Vernet, en curs de publicació).

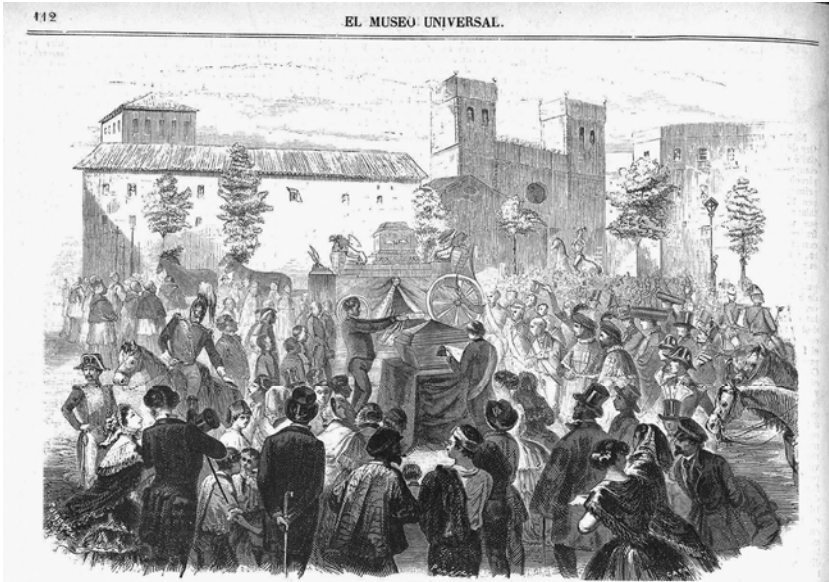
El 15 de juliol de 1857 es van dur a terme les exèquies fúnebres a Capmany. Va ser el primer dels diputats de les Corts de Cadis de qui traslladaren les despulles al seu lloc d'origen. Pocs anys després succeirà el mateix amb les restes del clergue Diego Muñoz Torrero, transferit al cementiri de San Nicolás de Madrid el 1864 i inhumat a la cripta construïda el 1857 per enterrar conjuntament els prohoms liberals: Agustín de Argüelles, José María Calatrava i Juan Álvarez Mendizábal, als quals posteriorment s'hi va incorporar Francisco Martínez de la Rosa (*El Museo Universal*, 15-5-1864). El culte a Muñoz Torrero es va fonamentar en la seva condició de liberal perseguit pels absolutistes. Durant la seva fugida a Portugal va ser capturat, empresonat i torturat fins a la mort (1829). Tots ells havien participat activament a les Corts de Cadis i havien votat favorablement la promulgació de la Constitució de 1812. Contràriament, el culte postmortem de Capmany va establir-se al voltant de la seva condició d'historiador il·lustrat i escriptor «que inmortalizó los días de gloria de su marina, industria y comercio» (*El Museo Universal*, 30-7-1857), deixant en un segon pla la condició de pare de la constitució.

La decoració de la comitiva mortuòria, profusament detallada a la premsa de l'època, mostra sobre quins pilars es volia cultivar la imatge de Capmany. Així, al capdavant de la carrossa fúnebre «se veían un globo terráqueo, una escribanía y grupo de libros y papeles» (*El Museo Universal*, 30-7-1857). La presència d'aquests objectes enaltia la seva condició d'historiador i escriptor, i ometia la seva activitat política durant la Guerra del Francès i les Corts de Cadis. Rere la carrossa fúnebre hi anava el seguici, una amalgama d'autoritats polítiques, acadèmiques, militars, i econòmiques, i de representats de la societat civil. La seva presència significava l'assumpció d'una genealogia entre el relat que feia Capmany sobre l'expansió comercial catalana per la Mediterrània durant el període medieval i les autoritats de mitjan Vuit-cents que s'havien abocat a l'acció econòmica i cultural, després del darrer intent fallit de democratitzar el règim isabelí. Portaven les cintes un representant de l'ajuntament, un diputat a Corts, un

de provincial, un delegat de la universitat, el comandant de marina, el vicepresident de la Junta de Comerç, el president de la Reial Acadèmia de les Bones Lletres, el director de la Societat Econòmica d'Amics del País i el vicepresident de la Junta de Fàbriques; no havent-se presentat cap representant de l'Ajuntament de Cadis, la primera de les cintes va ser confiada a Pau Valls, membre de la comissió que havia passat a aquella ciutat a recollir les cendres de l'escriptor (Balaguer, 1857: 36).

El Museo Universal va publicar la notícia d'aquella cerimònia, tot i que allò més significatiu és la il·lustració que reproduïa [imatge 3]. S'hi s'observa el regidor Pau Pelachs dipositant una corona cívica sobre l'urna que contenia les despulles, i el catedràtic en dret canònic i especialista en el Reial Patrimoni, Pau Valls, declamant el seu discurs elogiós sobre Capmany. Valls va publicar una petita biografia recollida en la ressenya de l'acte feta per Balaguer. La imatge sobre les exèquies reproduïa l'inici de l'itinerari des de l'església de Sant Josep fins a la catedral. Aquesta litografia mostrava els diversos grups compareixents en l'acte: els clergues, inclòs el bisbe, l'exèrcit, els macers de l'ajuntament, vestits a l'antiga, i una polifonia de grups socials (elits, professionals, sectors populars, etc.); també un nombre considerable de dones. La varietat de formes de vestir presents en la imatge reflecteixen aspectes com la diversitat i la cohesió socials. La representació il·lustrada de l'homenatge fúnebre era una manera de subratllar la rellevància política i social d'aquells fets. Era el primer cerimonial cívic que es duia a terme a la Rambla barcelonina d'ençà de la fi del Bienni Progressista, uns anys en què s'havien succeït les diverses mobilitzacions als carrers de la ciutat. La cerimònia fúnebre dedicada a Capmany palesava la voluntat de distingir la nova etapa respecte a la dècada moderada, cercant punts de contacte amb la tradició liberal. Diversos diaris barcelonins van dedicar articles i poesies de lloança a Capmany en el marc de la celebració. Balaguer va destacar-ne els de Manuel Milà i Fontanals i ell mateix, escrits en castellà, i el d'Antoni de Bofarull, en català. També va esmentar els de *La España Católica*, *El Iris Catalán* o *La Corona*. En aquest darrer hi destaca una poesia de Maria Mendoza de Vives (Balaguer, 1857: 17).

En la cerimònia fúnebre els eclesiàstics no van ocupar un espai central més enllà de la litúrgia religiosa. En el seu discurs, Pau Valls va definir Capmany com l'historiador del Consolat de Mar, l'especialista en dret constitucional de la Corona d'Aragó i el vindicador de la nació espanyola, defensant-la dels atacs que rebia dels il·lustrats europeus en el tombant del segle

ESQUERRES DE CAPMANY EN BARCELONA EL 15 DE JULIO DE 1857.

entusiasmo que produciría este discurso; pero al año siguiente debía aun resonar el nombre de Mr. Crocus relacionado con un descubrimiento mas maravilloso. Estando ocupado en ciertos experimentos de electro-cristalización, quedó sorprendido al ver aparecer bajo la influencia continuada de la acción eléctrica insectos en condiciones generalmente desfavorables para la vida animal. ¿Cómo se habian formado estos insectos? El estudio descubrimiento del acaro eléctrico está todavía envuelto en el misterio, y los experimentos que desde entonces se han hecho no son suficientes para establecer sobre ellos ningún dogma científico. Crocus murió el 6 de julio del año último, y sus memorias llevan un grande interés científico que no es posible desconocer.

El doctor Leo de Berlin, que en el año último hizo un viaje á Upsal para dirigir la copia por medio de procedimientos fotográficos, del celebre Codex Argenteus de Ulfilas, va á reproducir en papel fotográfico facsimiles de las láminas de aquel códice, y á publicar la obra con un texto explicativo que acaba de escribir. Por este medio, el público y las particulares podrán adquirir una copia exactísima de aquel famoso manuscrito. El precio de la obra completa, que contendrá sesenta y tres hojas sin contar el texto, será de ochenta y cinco thalers, ó sea unos mil cuatrocientos reales de nuestra moneda.

A la fecha de las últimas noticias, se esperaba en Munich de un momento á otra la publicación de la relación completa de la primera expedición científica hecha por el doctor Roth á las orillas del mar Muerto. Esta expedición se ha llevado á cabo con buena éxito á pesar de las dificultades que ofrece; su objeto era examinar el valle que separa el mar Muerto del mar Rojo, á fin de determinar la extensión y posición exacta del antiguo lago del Jordán. El 6 de abril salió el doctor Roth de Jerusalem, y se dirigió al Sur del mar Muerto hasta que llegó á las orillas del mar Rojo, y dió un considerable rodeo, volviendo á su punto de partida. Sin embargo, ha dejado mucha parte del territorio por explorar, á causa del peligroso estado del país, infestado de ladrones y asesinos.

Por último, para concluir las noticias que tenemos en materia de publicaciones notables, diremos, que el editor Pollak de Sanok (Galitzia), está imprimiendo una serie de las crónicas mas raras é interesantes de Polonia.

Los directores de la línea de ferrocarril entre Roma y Civita-Vecchia, han nombrado un inspector con el objeto de vigilar y proteger el descubrimiento de todos los tesoros del arte antiguo que puedan encontrarse á consecuencia del movimiento de tierras necesario para la construcción de la vía. Esta debe pasar por Fregene, que al principio de la primera guerra púnica era una colonia marítima de Roma, por Albano, donde Pompeyo edificó la mag-

nífica casa de campo que menciona Cicerón; y por Pyrgio donde los Carites, raza de Frigia, establecieron un arsenal, y donde los romanos tenían otra colonia marítima. En el siglo pasado se descubrieron aquí muchos restos de celdillas y objetos antiguos, pero las excavaciones se dirigieron sin método; y ahora se trata de ensanchar esta falla.

En Atenas se ha formado, con un capital de ciento veinte mil drammas, una sociedad para explorar las cuevas de mármol blanco estatuario en la isla de Paros. Es la primera empresa de este género que se forma en Grecia por suscritores exclusivamente atenienses.

El Museo de Londres va á enriquecerse muy pronto con una nueva colección de importatísimas antigüedades, fruto de las investigaciones hechas en Budrum, la antigua Halicarnaso, por el consual inglés en Milione. Trácese de los restos del celebre sepulcro del rey Mausolo, construido por su esposa Artemisa, y entre ellos se hace mención de la estada colosal de un caballo, que dicea pesa cerca de siete toneladas! El hueso que contiene estos objetos, salió de Malta á principios del mes, y debe haber llegado ya á Inglaterra.

Tenemos la satisfacción de anunciar que el joven marqués de Mirchel ha adquirido la propiedad del monasterio histórico de Yuste, retiro del emperador Carlos V, en la cantidad de veinte mil duros. Parece que trahen de comprar este monumento á nombre de Luis Napoleón; y el marqués se ha adelantado á adquirirlo con el laudable y patriótico deseo de que no pase á ser propiedad de un extranjero.

El 19 se verificó con toda solemnidad la inauguración de la obra de canalización del Ebro. En el próximo número daremos una descripción exacta de esta fiesta á nuestros lectores.

Desde primero del mes inmediato estaremos en comunicación telegráfica directa con Portugal, habiéndose al fin cumplido las ratificaciones del tratado celebrado al efecto, que es el mismo que nos trae con Francia.

El teatro del Circo ha vuelto á abrir sus puertas con una compañía de zarzuela dirigida por el señor Ondráiz y en la cual se ha presentado el baritono Obergren. Tene este baritono agradable voz, buena figura é inteligencia de la escena y arreased aplausos en el Mercado, zarzuela que eligió para su primera salida. Háblase de la venida de la Ramirez que se presentará de nuevo despues de su larga ausencia en el *Granada*. Pero el acontecimiento teatral de mas importancia, es la próxima venida de una ópera trágica que llama la atencion *Capitaine de Gréville*. Dejando aparte todos los comentarios que podríamos hacer sobre este singular apellido, diremos que está drama en la *Historia*, que actualmiente se encuentra en Londres, donde

ha coronado sus triunfos en el papel de Lady Macbeth en la conocida tragedia de Shakspere. Es de advertir que la Ristori desempeña sus papeles en italiano y por consiguiente que la tragedia nos traducida á este idioma con las trasposiciones y omisiones convenientes. En Madrid dará quince representaciones en el teatro de Jovellanos y se presentará en las tragedias *Mira*, *Francesca di Rimini*, *Ofelia*, *La falsa confesión*, *Peda*, *Romana*, *Maria Stuart*, *Melchí* y otras.

Por esta revista, y por todos los demás artículos no firmados de este número.—NEMESIO FERNANDEZ CUESTA

SOLUCION DEL ANTERIOR.

De la minoras de los reyes sobreviveo á los pueblos, gran número de trastornos.

DIRECTOR, D. J. GASPÁR.

MADRID: IMP. DE CASPES Y RICO, EDITORES, PRINCIPES, 4. 1857.

Imatge 3. Translació de les despulles d'Antoni de Capmany, *El Museo Universal* (30-7-1857), Biblioteca Virtual de Prensa Histórica, Ministerio de Educación y Deporte

XVIII al XIX, i va postular que els compatriotes en seguissin l'exemple (Balaguer, 1857: 28–30). Pau Pelachs, síndic de l'ajuntament, per la seva banda, va exaltar l'acció de Capmany durant la Guerra del Francès, posant-lo a l'alçada dels mitificats Luis Daoiz i Pedro Velarde, convertits en els líders de la revolta del poble de Madrid contra les tropes napoleòniques. Així mateix, va fer èmfasi en la seva etapa com a legislador a les Corts de Cadis (Balaguer, 1857: 32). La decoració de la catedral va ser descrita per Balaguer, el qual va destacar uns grans escuts d'inspiració heràldica evocadors dels temes de l'obra de Capmany: la indústria, la noblesa i l'eloqüència. El tumult funerari i la decoració de l'interior de l'ajuntament eren obra de l'arquitecte municipal Francesc Daniel Molina, artífex d'alguns dels principals monuments commemoratius de la ciutat (Roca Vernet, 2013a). Després dels oficis fúnebres a la catedral, la comitiva es va desplaçar fins al Saló de Cent per continuar el cerimonial. La decoració d'aquell espai enaltia la comunió entre les ciutats de Cadis i Barcelona, baluards de les llibertats. En aquesta part de la cerimònia hi va tenir una presència destacada Balaguer, cronista de la ciutat, que va dedicar-se a glossar Capmany i a recordar les vicissituds dels intents d'homenatge que s'havien produït des de començaments de 1850 fins llavors (Balaguer, 1857; Marfany, 2017: 667). El discurs de Balaguer va enaltir la vinculació genealògica del finat amb la generació de la Renaixença: «Capmany no es solo el preconizador, sino el heraldo de la generación literaria que hoy se agita y que cuenta ya con no pocos nombres llenos de gloria» (Balaguer, 1857: 59).

Balaguer era un professional de les lletres que tenia una influència rellevant a l'ajuntament i la diputació barcelonines (Palomas, 2004; Domingo / Cattini, 2016). En el seu discurs va apel·lar a la necessitat d'impulsar altres cultes relacionats amb la història de Catalunya i els seus homes de lletres. Reclamava localitzar la tomba de Pau Claris i Joan Fiveller, recollir i honrar les despulles de Roger de Llúria, o construir un monument a Ramon Berenguer III, les restes del qual havien estat preservades per Pròsper de Bofarull després de l'incendi del monestir de Ripoll. També reivindicava incentivar el culte públic d'homes de lletres com Ausiàs March, Ramon Muntaner o el Rector de Vallfogona. Finalment, recordava que alguns catalans il·lustres havien mort lluny de Catalunya i calia repatriar les seves despulles, com era el cas dels liberals i homes de lletres Francesc Altés (enterrat a Marsella) i Antoni Puigblanch (enterrat a Londres) (Balaguer, 1857: 61–62). Com hem esmentat abans, aquells anys s'havien traslladat des de París a Madrid les despulles de l'escriptor i polític Donoso Cortés (1853) i del dramaturg

Fernández de Moratín (1855), posant en relleu la voluntat de conformar mausoleus funeraris que definissin genealogies culturals i polítiques.

Sense fer-ne menció, Balaguer va recordar la carta oberta que Manuel Duran i Bas havia publicat al *Diario de Barcelona* el 1855 en la qual proposava, o bé organitzar una subscripció per erigir un panteó al cementiri amb les restes de cèlebres catalans com ara Manuel Cabanyes, Vicent Cuyàs, Pau Piferrer o Josep Sol i Padrís, o bé convertir la capella de Santa Àgata en panteó de catalans il·lustres, inaugurant-se amb el trasllat de les despulles de Capmany (Marfany, 2017: 665). La proposta de Duran i Bas va passar gairebé desapercebuda. Ara bé, quan Balaguer la va recuperar, el consistori municipal no va tardar a aprovar que la capella de Santa Àgata s'adeqüés per acollir el «Panteón de Hombres Célebres» en què inicialment s'hi haurien de dipositar les despulles de catalans antics insígnies com eren Ausiàs March, Roger de Llúria, Pau Claris, Ramon Berenguer III, Ramon Muntaner i el Rector de Vallfogona (Balaguer, 1857: 49 i 60–63). Més endavant Balaguer va reactivar de nou el projecte incloent a catalans morts durant el segle XIX que havien estat reivindicats en l'homenatge a Capmany, com ara Capmany mateix, Vicenç Cuyàs, Pau Piferrer, Josep Ferrer i Subirana, Manuel Cabanyes, Francesc Carbonell, Antoni Cibat o Francesc Salvà (Balaguer, 1865: 185–188). Si comparem la proposta de Duran i Bas amb la de Balaguer, és visible com desapareixia la figura de Josep Sol i Padrís, probablement a causa del seu discurs bel·ligerant contra el moviment obrer, faceta que podia generar divergències entre les files dels regionalistes catalans. La proposta balagueriana d'erigir un panteó de celebritats catalanes havia nascut el 1864 de la mà de la Diputació Provincial de Barcelona, però en un nou emplaçament fora de la ciutat de Barcelona, al monestir de Montserrat (*La Corona*, 9-6-1864). Hi esmentava la voluntat de perpetuar la memòria de Capmany i, entre el reguitzell de catalans il·lustres que havien d'anar a parar en aquest panteó, hi havia també Jaume I. Era una diferència respecte a la primera proposta de Balaguer, que no havia tingut en compte el monarca. No obstant això, el canvi de conjuntura amb l'arribada al poder del moderat i autoritari Ramón Narváez va dificultar l'execució del panteó (Roca Vernet, 2020).

Les despulles de Capmany van ser dipositades a l'arxiu municipal fins al 1875, quan van ser inhumades a la capella del cementiri del Poble Nou, tot esperant poder-les dur al futur panteó regional català. Entretant, el 1856 va impulsar-se una subscripció per erigir un monument a Capmany que, tot i comptar amb la signatura de l'alcalde i el suport de Balaguer, no va arribar a bon port (Marfany, 2017: 665). Balaguer era el secretari d'aquella comis-

sió, que havia aprovat que qualsevol subscripció es fes pública a través de la premsa. Posteriorment s'havia de realitzar un àlbum d'honor que es dipositaria a l'ajuntament per tal de perpetuar la memòria de tots aquells que havien fet donacions per erigir un monument (Biblioteca Museu Víctor Balaguer, Epistolari Víctor Balaguer, Carta Comissió per erigir un monument a Capmany, 1858 [s.n.]). Per la seva banda, la Junta General de la Reial Acadèmia de Belles Arts va aprovar el juny de 1860 un concurs per decorar la sala principal del nou consistori municipal. Entre els diversos quadres s'apuntava que se'n realitzarien quatre d'ovals amb els retrats «de don Antonio Capmany y Montpalau, don Francisco Salvá, don Domingo Badia y Lebllich, conocido con el nombre de Ali-Bey y de don Jayme Balmes». Tanmateix, el projecte no es va arribar a dur a terme (Llibre d'Actes de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, 03-6-1860, 69; Roca Vernet, 2020: 204).

■ 3.2 La proliferació de biografies

Quan el 1857 va acabar la cerimònia a la qual ens hem referit, es va repartir entre els assistents un opuscle biogràfic dedicat a Capmany escrit per Guillem Forteza. L'origen d'aquell text es remuntava a la primavera de 1853. El 17 de desembre de 1853 la Reial Acadèmia de Bones Lletres, a proposta de la secció de literatura, presidida per Manuel Milà i Fontanals, havia aprovat la convocatòria d'un premi sobre «Juicio crítico a las obras de D. Antonio Capmany y de Montpalau». Fins aquell moment només s'havia escrit una petita biografia de Capmany, la de Fèlix Torres Amat en el seu *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes* (1836). Rere la iniciativa d'aquell premi, hi havia també el vicepresident de l'acadèmia, rector de la Universitat de Barcelona i alcalde de la mateixa ciutat, Josep Bertran i Ros, que havia impulsat el projecte de retornar les despulles de Capmany a Barcelona. Finalment només es van presentar tres obres i el premi, que va recaure en Guillem Forteza i Valentí, es va fer públic el 2 de novembre de 1855 (Tomàs, 2018: 18–21).

L'opuscle de Forteza va ser publicat de nou gairebé trenta anys després, en ocasió de la impressió a Palma de les seves obres completes. El text dedicat a Capmany es dividia en les diverses facetes de l'autor (filòleg, crític, historiador, humanista i satíric) i s'ometia la vessant política com a diputat a les Corts de Cadis i pare de la Constitució de 1812. Aquell text acabava destacant el perfil literari de Capmany i alhora es preguntava «¿Por

qué la patria de Capmany, Balmes y de Piferrer no ha de ser la primera en reanimar la literatura patria, ella que atesora tan ricos elementos de vitalidad intelectual?» (Forteza, 1882: 64). Estava convençut que l'autoritat literària de Capmany i Balmes havia d'impulsar l'extensió i rellevància del moviment cultural renaixentista. No obstant això, l'obra de Forteza no va tenir gaire recorregut, com ho demostra que Balaguer i els biògrafs posteriors quasi no l'esmenten.

Mesos després de l'homenatge fúnebre, quan Balaguer va publicar la ressenya d'aquella celebració, hi va adjuntar els discursos i una biografia escrita per Pau Valls, la qual insereix les obres de Capmany en el seu context, fent èmfasi especial en els anys de la Guerra del Francès i els anteriors al conflicte. A la conclusió de la biografia afirma que «Capmany se limitó a ser una especialidad y como tal ocupa un lugar muy encumbrado en el templo de las letras» (Balaguer, 1857: 127). La filologia i la història, tant comercial com jurídica, eren l'especialitat de Capmany, i les havia posat al servei del seu activisme polític durant els anys de la guerra. A parer de Valls, Capmany hauria d'erigir-se en un model de conducta per la seva bona fe, abnegació i modèstia, contraposant-lo als que ocupen «los primeros destinos de la nación sin tener otros méritos que haber escrito cuatro artículos en un periódico, ora adulando, ora haciendo la oposición al ministerio, o bien el haber provocado algunas discusiones acaloradas en la plaza o en el café para captarse el aura popular» (Balaguer 1857: 129).

Posteriorment, li van dedicar discursos biogràfics Gaietà Vidal i Valenciano i Antoni de Bofarull, en el moment de l'entrada del seu retrat a la Galeria d'Il·lustres Catalans (1871). El primer fa de nou una repassada per totes les publicacions de Capmany i el defineix de la següent manera:

escritor castizo y preceptista concienzudo, y crítico perspicaz, e historiador severo, e investigador paciente y constantísimo; no escaseó por otro sus servicios materiales a la patria, [...] ya inflamando los corazones en los sentimientos de odio y aversión al extranjero que en ella osó clavar la atrevida planta, ya discutiendo en la antigua Gades aquel código venerando, acaso más que por los principios políticos que encierra, por revelar en cada una de sus páginas la rectitud de sentimiento y la bondad de corazón de nuestros ilustres progenitores. (Vidal, 1873: 17)

En el discurs de Vidal i Valenciano s'exalta la seva dimensió de diputat a les Corts de Cadis, però sobretot la seva obra dedicada al dret públic i constitucional de la Corona d'Aragó com a fonament polític de la convocatòria i reunions de Corts. La biografia acaba amb un elogi de la seva obra dedicada a la història del dret constitucional, com una exposició de la cons-

titució històrica de la nació, i ahora apunta com alguns d'aquells diputats «imaginaron en su buena fe que bastaba escribir una Constitución para que cambiara por completo el modo de ser del pueblo español» (Vidal, 1873: 30–31). Capmany es convertia en el primer exponent del conservadorisme liberal català que emprava la pròpia tradició constitucional i política per a bastir la nació liberal espanyola.

L'opuscle dedicat a l'entrada del retrat de Capmany a la galeria dels il·lustres catalans també incloïa el discurs d'Antoni de Bofarull, que abandonava la fascinació per l'activitat política i jurídica de Capmany. Preferia convertir-lo en la baula entre els il·lustres i mitificats dirigents catalans del passat i els del present: «las cualidades características de Capmany son la expresión del carácter de su raza y de su suelo, si su valor cívico era algún reflejo del valor de los Fivalleres, si hervía su sangre como la de los Claris y Casanovas» (Bofarull, 1873: 57). Bofarull enaltia la condició d'historiador de Capmany i conclou dient: «prestemos homenaje al rey de la moderna historia catalana, al literato, al humanista, al filólogo, al sabio y patriota, al hombre de carácter recto e inflexible» (Bofarull, 1873: 59–60). Els dos discursos es complementaven adequadament: mentre el primer ofería un discurs genealògic del projecte del conservadorisme català, el segon mostrava com Capmany era el nexa que connectava el llegat medieval amb el moviment cultural de la Renaixença.

Joaquim Rubió i Ors va llegir el febrer de 1869 a la Reial Acadèmia de Bones Lletres una memòria que posava al descobert algunes dades sobre Capmany. Tanmateix, no va ser fins una dècada després que es va publicar el text a *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*. El text mostrava curiosament les dificultats que va tenir Capmany per aconseguir els recursos econòmics derivats de les seves obres: *Memorias sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona* i *Libro del Consulado del mar*. De cara a la qüestió que ens ocupa, el més rellevant és que Rubió enalteix la tasca de Capmany «de sacar del olvido a tantos eminentes varones que con sus escritos o sus hechos habían ilustrado nuestra patria» i valora el seu talent literari (Rubió y Ors, 1880: 109–110).

■ 3.3 Del retrat al trasllat al cementiri (1871–1875)

El 20 de juny de 1869 es va inaugurar a l'església de San Francisco el Grande, a Madrid, el Panteó Nacional. Poc temps abans, l'Ajuntament de Barcelona havia aprovat la negativa de moure de Barcelona les restes de Cap-

many (Feliu i Codina, 2022: 656). Barcelona, com tantes altres localitats, es negava a deixar que les restes dels seus homes il·lustres es traslladessin a Madrid, com un exemple més del rebuig que generaven les expressions de centralisme del règim liberal. Aproximadament dos anys més tard, el 1871, la figura de Capmany va rebre un destacat homenatge en ser triat el seu retrat per inaugurar la Galeria de Catalans Il·lustres de l'Ajuntament de Barcelona, iniciativa memorial que cercava crear identificacions consensuades entre les elits locals (Cao Costoya, 2023; Casassas, 1990: 186; Riquer, 2021).

Tal com s'ha esmentat abans, a finals d'octubre de 1875 les despulles d'Antoni de Capmany van ser traslladades des de l'arxiu municipal fins al cementiri. L'acte va iniciar-se la vigília del 27 d'octubre quan les seves restes van ser traslladades al Saló de Cent i, des d'allí, l'endemà va iniciar-se una processó que comptava amb una representació similar a la que s'havia produït dues dècades abans. De l'urna en penjaven unes cintes que eren sostingudes per un representant de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País, pel secretari de l'Acadèmia de Bones Lletres, per un individu de la Junta Provincial d'Agricultura, Indústria i Comerç, pel rector de la universitat i per diversos diputats provincials i el metge de l'ajuntament. El seguici fúnebre va ser presidit per l'alcalde i rere seu hi havia els macers, una representació del claustre universitari, de l'institut de segon ensenyament, de les escoles especials, acadèmies i altres corporacions literàries, industrials i mercantils de la ciutat, i, finalment els particulars. De nou, com havia succeït dinou anys abans, les elits econòmiques i culturals s'havien conjurat per atorgar un reconeixement públic a Capmany com a fonament de la societat catalana. El cotxe fúnebre va aturar-se al carrer de Cristina, on el clergat de la parròquia de Sant Just Pastor l'esperava i va cantar un respons abans que els cotxes reprenguessin la seva marxa fins al cementiri. L'urna es va dipositar a la capella, on havia de romandre provisionalment, fins que «se obtenga autorización para construir en una de las capillas de los claustros de la catedral basílica un panteón que encierre los restos de don Antonio de Capmany» (*La Iberia*, 3-11-1875). Una vegada més aquell acte s'havia convertit en una representació de les principals corporacions ciutadanes en els àmbits de l'economia, la cultura i l'educació.

En els inicis de la Restauració borbònica amb Alfons XII, la figura de Capmany va ser enaltida, també, en la mesura que es reivindicaven les virtuts dels catalans associades a l'activitat econòmica. Aquelles lloances al treball, la indústria i el comerç son presents, per exemple, en el poema «Tierra Querida» de Joaquim Asensio de Alcántara, dedicat a la Societat

Econòmica Barcelonesa d'Amics del País, el qual acabava fent esment a «la patria de Jaime Balmes, Capmany y Roger de Flor» (*La Producción Nacional*, 13-1-1877). No obstant això, i malgrat que caldria analitzar-ho més detingudament, sembla que els estudis, rememoracions i commemoracions de Capmany haurien tendit a decaure relativament la dècada següent. No s'havia manifestat com un liberal revolucionari, però sí com un reformista, allunyant-se dels postulats reaccionaris. Era catòlic, però el fet de votar a favor de l'abolició de la Inquisició va fer palès el seu regalisme i alhora la voluntat de sotmetre l'Església a l'ordenament legal de la nació (Roca Vernet, 2013b). Capmany era sobretot un conservador i antirevolucionari fascinat pel model britànic, com li expressava al seu amic Lord Holland (Roca Vernet, 2014). Va ser interpretat com un conservador liberal a les dècades centrals del segle XIX, però va acabar caient en un oblit relatiu, en la mesura que el moviment catalanista no el va situar en un lloc igualment central de les seves genealogies polítiques-culturals i cap altre segment politico-ideològic el va adoptar amb força.

■ 4 Conclusió

Tant Balmes com Capmany van ser objecte d'un destacat culte commemoratiu en el període aquí analitzat. No tenim constància que, ni abans ni durant aquell tercer quart del Vuit-cents, cap altra figura intel·lectual contemporània rebés uns tributs públics igualment importants a Catalunya. Les expressions que va adoptar aquest culte pòstum van ser de naturalesa molt diversa: els obituaris a la premsa, els escrits i les sessions acadèmiques de caràcter necrològic, les biografies, les inhumacions i translacions de despulles amb els corresponents rituals funeraris —que amalgamaven desigualment components religiosos i civils—, el recurs a la toponímia urbana, els panteons o els retrats pictòrics. Aquells van ser els anys d'inici d'una destacada activitat commemorativa que va comprendre, entre altres manifestacions, l'enaltiment de personalitats de la cultura i les lletres catalanes (com Balmes i Capmany), els intents fallits d'executar un panteó regional català o l'exaltació —amb forta participació popular— dels projectes imperials de la nació espanyola (com la marxa i arribada a Barcelona dels Voluntaris Catalans a la Guerra d'Àfrica).

En el cas de Capmany, el recorregut i la geografia commemorativa van ser relativament limitats. Els homenatges amb vocació de permanència es van circumscriure al nomenclàtor de Barcelona i al Saló de Cent, espai que

no només va acollir el seu retrat, sinó que també va ser un lloc central en els homenatges fúnebres. La figura de l'il·lustrat català s'havia convertit en l'historiador de l'èxit de la marina catalana a la Mediterrània, i Barcelona en capitalitzava la seva memòria per la rellevància que havia tingut el Consell de Cent en aquelles empreses comercials. En el cas de Balmes, la dimensió i la pervivència del culte, capitanejat des de Vic, van ser superiors, i l'actualització del referent es va relançar i reformular periòdicament al segle XX al ritme dels grans aniversaris commemoratius, sobretot, però no exclusivament, el 1910 i el 1948. La figura de Balmes va acabar essent apropiada diversament: per sectors catòlics més o menys acomodats al liberalisme i per integristes; així mateix, per segments vinculats al catalanisme, però també pels pertanyents al nacionalcatolicisme espanyol més excoient. La figura de Capmany, en canvi, sense arribar a caure en l'oblit, a partir del darrer quart de segle sembla que va tenir una vida pòstuma comparativament més esmorteïda.

Entre els promotors d'aquests cultes destaquen els poders públics —principalment els respectius municipis de Vic i Barcelona, però també la diputació provincial—, així com la societat civil, destacant la premsa, les entitats —tant les corporacions oficials, com les associacions voluntàries— i les personalitats vinculades als cercles cultes. En el cas de Vic, cal afegir les autoritats eclesiàstiques com a actor rellevant. Per bé que de les personalitats homenatjades se'n van destacar facetes diferents i complementàries, sobresurt la reivindicació inequívoca d'ambdues figures com a eminents escriptors i intel·lectuals. En aquest sentit, cal tenir en compte que, amb la consolidació de l'Estat i la societat liberals durant les dècades centrals del segle XIX, havien proliferat els col·lectius de professionals d'àmbits com la comunicació, l'entreteniment o la cultura i el coneixement, dedicats a nodrir de discursos i legitimar les noves pràctiques socials de la ciutadania. Aquests nous professionals (periodistes, literats, historiadors, professors, etc.) participaven d'una cultura professional que requeria de referents per reforçar la seva identitat col·lectiva com a homes de lletres.

A les dècades dels cinquanta i seixanta, aquests intel·lectuals i professionals van ser els artífexs d'un procés cultural de cohesió social i política d'unes elits catalanes que necessitaven un univers simbòlic compartit que les ajudés a actuar conjuntament. Balmes i Capmany reunien elements que els feien reivindicables per les elits intel·lectuals i professionals, però també per les econòmiques. Van ser erigits com a referents per (a) una part de les classes rectores que defugien la confrontació política i social i que s'adscribrien d'una manera o altra al règim liberal, però que rebutjaven el protago-

nisme popular i la mobilització constant de la ciutadania. Aquest primer culte a Balmes i Capmany el trobem liderat políticament per sectors que podem vincular al moderantisme, el conservadorisme, l'espai de la Unió Liberal i el progressisme patrici. Amb notables diferències, convergien en la voluntat d'atenuar la conflictivitat social derivada dels processos d'industrialització i urbanització, i d'allunyar la possibilitat de la revolució i el govern populars. Un dels principals responsables d'aquest procés va ser el prolífic escriptor, periodista i cronista Víctor Balaguer, que va desplegar una intensa activitat intel·lectual i política que va contribuir a situar Balmes i Capmany com a figures rellevants del regionalisme liberal.

En definitiva, les figures de Balmes i Capmany van servir com a referents cohesionadors a les elits catalanes, van prendre part en la construcció de la reputació dels col·lectius que les reivindicaven com a pròpies, i van vehicular discursos que reclamaven el protagonisme dels espais local i regional en una nació espanyola que pretenien catòlica i temperadament liberal. ■

■ Referències bibliogràfiques

- Alsina, Laia et al. (2021): *Construint la memòria. La Galeria de Catalans Il·lustres de l'Ajuntament de Barcelona*, Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres.
- Balaguer, Víctor (1857): *Reseña de la función cívico-religiosa celebrada en Barcelona el 15 de julio de 1857 para la traslación de las cenizas de D. Antonio de Capmany y de Montpalau, y su biografía*, Barcelona: Imprenta nueva de Jaime Jepús y Ramon Villegas.
- (1865): *Las calles de Barcelona*, Barcelona: Establecimiento tipográfico editorial de Salvador Manero.
- Ben-Amos, Avner (2000): *Funerals, Politics, and Memory in Modern France, 1789–1996*, Oxford: Oxford University Press.
- Bénichou, Paul (1981): *La coronación del escritor. Ensayo sobre el advenimiento de un poder espiritual laico en Francia*, México: Fondo de Cultura Económica.
- Bofarull, Antonio (1873): «Discurso escrito y leído en nombre de la academia», in: *Reseña de la sesión pública extraordinaria celebrada por la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona [...] con motivo de inaugurarse en el Salón de Ciento La Galeria de Catalanes Ilustres con el retrato de Antonio de Capmany y Montpalau*, Barcelona: Establecimiento tipográfico de Narciso Ramírez y Cia, 40–60.

- Bonnet, Jean-Claude (1997): «Les morts illustres. Oraison funèbre, éloge académique, nécrologie», in Nora (dir.), vol. 2, 1831–1854.
- (1998): *Naissance du Panthéon. Essai sur le culte des grands hommes*, Paris: Fayard.
- Bouwers, Eveline G. (2012): *Public Pantheons in Revolutionary Europe. Comparing Cultures of Remembrance, c. 1790–1840*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Brusi, Antonio (1853): *Discurso leído por D. Antonio Brusi en la inauguración del monumento levantado por suscripción nacional para encerrar los restos mortales del Doctor Don Jaime Balmes*, Barcelona: Imprenta de A. Brusi.
- Cao-Costoya, David (2014): *Les elits i el poder local en una societat en transformació. Vic: política, cultura i associacionisme (1860–1902)*, Barcelona: Universitat de Barcelona (tesi doctoral).
- (2015): *Societat i sociabilitat. El Cercle Literari i els inicis de l'associacionisme recreatiu, cultural i polític a Vic (1848–1902)*, Catarroja: Afers.
- (2023): «Iconos y Sanctasanctorums de la patria: las galerías de ciudadanos ilustres en Catalunya y Balears (1871–1923)», *Pasado y Memoria* 26, 279–307.
- Casanovas, Ignasi (1932): *Balmes. La seva vida, el seu temps, les seves obres*, Barcelona: Biblioteca Balmes, vol. 2.
- Casassas, Jordi (1990): *Entre Escil·la i Caribdis. El catalanisme i la Catalunya conservadora de la segona meitat del segle XIX*, Barcelona: La Magrana.
- Círculo Literario (1865): *Acta de la academia celebrada por el Círculo Literario el día 3 de julio de 1865 para honrar la memoria del ilustre patricio el Dr. D. Jaime Balmes*, Vic: Imprenta y librería de Soler-hermanos.
- Coll de Valldemia, Hermenegildo (1853): *Religión y sociedad civil. Oración fúnebre en elogio del Dr. Don Jaime Balmes*, Barcelona: Imp. De Bosch y Comp^a.
- Collèll, Jaime (1890): *Balmes. Discurso biográfico*, Vic: Imp. de Anglada.
- Córdoba, Buenaventura de (1848): *Noticia histórico-literaria del Dr. D. Jaime Balmes*, Madrid: Imprenta y Fundición de D. Eusebio Aguado.
- Corminas, Juan (1849): *Suplemento a las memorias para ayudar a formar un Diccionario crítico de los escritores catalanes*, Burgos: Imprenta de Arnaiz.
- Cuccu, Marina (2008): «Las calles de Barcelona de Víctor Balaguer», *Barcelona. Quaderns d'Història* 14, 147–161.

- Domingo, Josep M. / Cattini, Giovanni (coords.) (2016): «Actes de les Jornades Internacionals “A 150 anys de la *Historia de Catalunya y de la Corona de Aragón* de Víctor Balaguer”», *Cercles* 19.
- Dosse, François (2007): *La apuesta biográfica. Escribir una vida*, València: Publicacions de la Universitat de València.
- Dović, Marijan / Helgason, Jón Karl (2017): *National Poets, Cultural Saints. Canonization and Commemorative Cults of Writers in Europe*, Leiden: Brill.
- Duran, Juan (1963a): «La conmemoración anual de Balmes en Vich», *Ausa* 45, 413–442.
- (1963b): «Monumentos conmemorativos de Balmes», *Ausa* 46, 441–450.
- Elias de Molins, Antonio (1889): *Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX*, Barcelona: Imprenta de Fidel Giró.
- Feliu i Codina, Antoni (2022): *Memòries d'un veterà de la República*, Manresa: Tigre de paper.
- Fernández de los Ríos, Ángel (1848): *Álbum biográfico. Museo Universal de retratos y noticias de las celebridades actuales de todos los países*, Madrid: Oficinas del Semanario Pintoresco Español.
- Forteza, Guillem (1882): *Obras críticas y literarias*, Palma de Mallorca: Establecimiento tipográfico de P. J. Gelabert.
- García de los Santos, Benito (1848): *Vida de Balmes. Extracto y análisis de sus obras*, Madrid: Imprenta de la Sociedad de Operarios del mismo arte.
- Leerssen, Joep / Rigney, Ann (2014): *Commemorating Writers in Nineteenth-Century Europe. Nation-Building and Centenary Fever*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Marfany, Joan Lluís (2017): *Nacionalisme espanyol i catalanitat. Cap a una revisió de la Renaixença*, Barcelona: Edicions 62.
- Nora, Pierre (dir.) (1997): *Les lieux de mémoire*, París: Gallimard.
- Ozouf, Mona (1997): «Le Panthéon. L'École normale des morts», in Nora (dir.), vol. 1, 155–178.
- Palomas, Joan (2004): *Víctor Balaguer. Renaixença, revolució i progrés*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa.
- Riquer, Borja de (2021): «Les polítiques de memòria a la Barcelona del segle XIX», in: Alsina, Laia et al.: *Construint la memòria. La Galeria de Catalans Il·lustres de l'Ajuntament de Barcelona*, Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres, 13–42.

- Roca Vernet, Jordi (2013a): «Las plazas y la representación de la nación liberal, Barcelona 1820–1857», in: Gabriel, Pere / Pomés, Jordi / Fernández, Francisco (dir.): *España Res publica. Nacionalización española e identidades en conflicto (siglos XIX y XX)*, Granada: Editorial Comares, 11–23.
- (2013b): «Las Cortes de Cádiz: génesis del liberalismo romántico catalán», *Trienio: Ilustración y Liberalismo* 61, 73–124.
- (2014): «L'austracisme i la Guerra de Successió a les Corts de Cadis», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna* 34, 845–865.
- (2016): «Els historicismes de la Revolució Liberal: nous significats per als espais de Barcelona», *Cercles* 19, 305–330.
- (2020): «La disputa per l'espai públic a la Barcelona de la Renaixença (1844–1868)», in: Sabaté, Flocel (dir.): *Ciutats mediterrànies: l'espai i el territori / Mediterranean Towns: Space and Territory*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 197–213.
- (en curs de publicació): «Entre el liberalisme progressista i el conservadorisme catòlic», in: Abelló, Teresa (dir.): *Poblet un símbol de disputa. Conflict i polisèmia a la cultura catalana contemporània*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Rubió y Ors, Joaquín (1880): «Nuevos y curiosos datos acerca de D. Antonio de Capmany y de Montpalau, y de sus Memorias históricas y del Libro del Consulado», *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* 3, 105–140.
- Sánchez, Raquel (2011): «Los funerales de Quintana», *Cuadernos de Ilustración y Romanticismo* 17, 1–13.
- Serra Campdelacreu, José (1879): *El archivo municipal de Vic. Su historia, su contenido y su restauración*, Vic: Establecimiento tipográfico de Ramon Anglada y Pujals.
- Soler, Antonio (1848): *Biografía del Dr. D. Jaime Balmes, presbítero*, Barcelona: Imprenta de Antonio Brusi.
- Vidal, Cayetano (1873): «Capmany: apuntes crítico-biográficos», in: *Reseña de la sesión pública extraordinaria celebrada por la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona [...] con motivo de inaugurarse en el Salón de Ciento La Galería de Catalanes Ilustres con el retrato de Antonio de Capmany y Montpalau*, Barcelona: Establecimiento tipográfico de Narciso Ramírez y Cia, 14–32.
- Vilaró, Sílvia / Sedó, Adam (1998): «Del cementiri municipal al claustre gòtic. El monument commemoratiu a Jaume Balmes», *Ausa* 140, 75–103.

Ylla-Català, Miquel S. (1985): «El monument sepulcral a Jaume Balmes»,
Ausa 114, 425–448.

- Jordi Roca Vernet, Universitat de Barcelona, Departament d'Història i Arqueologia,
c/ de Montalegre, 6, 08001 Barcelona (ES), <jrocavernet@ub.edu>,
ORCID: 0000-0002-0148-257X.
- David Cao-Costoya, Universitat de Barcelona, Departament d'Història i Arqueologia,
c/ de Montalegre, 6, 08001 Barcelona (ES), <dcao@ub.edu>,
ORCID: 0000-0002-4208-2724.